

İktisadi Vergileme ve Gelişme

1.İktisat Büyümenin Tanımı

-Merkantilistler ülke içindeki değerli maden miktarını iktisadi büyümenin odağına oturtular.

-İktisadi büyüme, **bir ülkede belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmet miktarındaki artışı temsil eder. Kişi başına düşen reel gelirdeki artışların da bir ifadesi olan iktisadi büyüme kavramı**, temel olarak ekonominin **arz yönünü ilgilendiren** üretim kapasitesindeki uzun dönemli artışları tanımlar.

-Üretim kapasitesinde meydana gelecek söz konusu bu artışlar ise ileri seviyedeki teknolojik ve kurumsal yapılanmadaki gelişim süreci ile yakından ilgilidir.

-İktisadi büyüme; etmenlerle olan ilişkilerinden dolaysız ve bu etmenlerin kendi aralarındaki ilişkilerinden dolayı yollardan etkilenmektedir.

2.İktisadi Büyümenin Yolları

-**Birincisi**, tam istihdam altında kullanılan iktisadi kaynakların daha verimli kullanılmaya başlanması yoluyla büyümenin gerçekleştirilmesi,

-**İkincisi**, tam istihdamda kullanılan kaynak miktarına yenilerin eklenmesi yoluyla üretimin gerçekleştirilmesidir.

-Dolayısıyla iktisadi büyüme, **ekonominin üretim potansiyeli ve verimliliği** ile yakından ilişkilidir.

-Üretim kapasitesini artırma işlemi ancak **uzun vadede** başarılabılır.

-İktisadi büyümenin görünürdeki en önemli nedeni yatırımlar ve teknolojik gelişme yoluyla kişi başına fiziki sermaye ve beşerî sermaye (eğitim) düzeylerinde ve verimlilikte sağlanan artışlardır.

3.İktisadi Büyüme ve Üretim Fonksiyonu

-İktisadi büyüme konusunda ortaya konan teorik ve uygulamalı çalışmalarda bir **ülkenin üretim olanakları eğrisinin dışı doğru kaymasına** yol açan sebepler incelenmiş ve üretim imkânları eğrisindeki söz konusu **bu kaymalar iktisadi büyüme** olarak adlandırılmıştır.

-Üretim fonksiyonu, **üretim teknolojisi sabitken**, belirli bir süre içerisinde kullanılan **çeşitli üretim faktörlerinin** miktarları ile bu süre içerisinde **üretilebilen ürünün maksimum miktarı** arasındaki ilişkidir.

-Elde edilen **üretim miktarı** ile üretimde kullanılan faktörler **parasal birimlerle değil, fiziki birimlerle ifade edilirler.**

-Büyüme sürecinde üretim faktörlerinin birbirine oranı değişmektedir. Bunların içinde en az değişeni doğal kaynaklar, **yani topraktır** ve toprağın alanı istendiği ölçüde genişletilemez.

-Oysa **nüfus**, dolayısıyla da **işgücü sürekli artmaktadır**. Bu durumda, işgücü başına üretimin artırılması ancak sermaye / işgücü oranının yükseltilmesi ile mümkün olabilmektedir.

-****Üretim imkânları eğrisi**, mevcut teknoloji ve üretim faktörlerini kullanarak üretilebilecek mal ve hizmetlerin alternatiflerini gösterir.

-Bu model, **bir ekonomide teknoloji ve üretim faktörlerinin sabit olduğunu**, âtıl kaynak bulunmadığını kabul eder. Bu örnek ekonomide başlıca iki çeşit mal ve hizmet türü vardır.

-İktisadi büyüme kavramı, üretim olanakları eğrisi ile de yakından ilişkilidir ve üretim olanakları eğrisinin genişlemesi olarak da ifade edilir.

-Bir ülkenin belli bir teknoloji düzeyi ile tüm üretim faktörlerinin kullanılması hâlinde ulaşabileceği en yüksek üretim düzeyine **'üretim olanakları sınırı'** denir.

-Ülkenin **kıt kaynak miktarlarını arttırarak** ya da **onların niteliklerini iyileştirerek üretim olanakları sınırını genişletebilmesi** mümkündür.

-İktisadi büyüme veya **kişi başına düşen milli gelirdeki yıllık artış oranı**, bir ülkedeki üretim imkânlarının ne kadar arttığını ve dolayısıyla **üretim imkânları eğrisinin bir önceki yıla göre hangi yöne ne oranda kaydığını** ifade eder.

-Eğer üretim olanakları eğrisinde, **dışa doğru bir genişleme yaşanırsa, bu ulusal üretim potansiyelinin arttığı anlamına gelir.** Eğer bu genişleme olduğu hâlde **nüfus sabit kalmışsa, kişi başına düşen milli gelirde bir artış** oluşacaktır.

-**Fiili büyüme**, milli üretimdeki yıllık oransal artış olarak ifade edilmektedir. Ekonomi içindeki âtıl kaynakların üretime katılmasıyla fiili büyümenin gerçekleştirilmesi mümkündür.

4. İktisadi Büyümenin Ölçülmesi

-Bahsi geçen kriterler arasında en çok kullanılan ölçüt: 'milli gelir' diğer bir deyişle **'Gayri Safi Milli Hasıla' (GSMH)**. GSMH, kısaca belli bir ülkede belli bir dönemde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin değeri olarak tanımlanır.

-**Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH)** ise bize, yurtiçinde üretilmiş nihai mal ve hizmetlerin değerini verir.

-**Reel GSYİH**, iktisadi büyümenin ölçümünde kullanılan en önemli göstergedir.

4.1. Üretim Yöntemi

Bir ekonomide bir yıl içinde bütün firmaların ürettikleri tüm mal ve hizmetlerin miktarı ile bunların fiyatları çarpılarak hesaplanır. Üretim yöntemine göre yapılan hesaplamada **toplam arz** dikkate alınır;

□Ekonomideki bütün sektörlerde üretilen nihai mal ve hizmetlerin miktarı, piyasa fiyatlarıyla çarpılıp toplanarak GSYİH 'ya ulaşılır.

□Mal ve hizmetler nihai hale getirilinceye kadar her üretim aşamasında oluşturulan katma değerler bütün firmalar için toplanarak GSYH'ye ulaşılır. Üretim sürecinde oluşturulan katma değerlerin toplamı malın piyasa fiyatına eşit olduğundan hangi teknik kullanılırsa kullanılsın aynı sonuca ulaşılır.

4.2. Harcama Yöntemi

Faktör sahiplerinin üretilen mal ve hizmetlere yaptıkları harcamaların toplamından oluşmaktadır.

4.3. Gelir Yöntemi

Üretim, mal ve hizmet üretmek amacıyla üretim faktörlerini bir araya getirmek suretiyle gerçekleştirildiğine göre, üretilen hasılanın değerine bu faktörlere yapılan ödemeler yoluyla da ulaşılabilir. Dolayısıyla bu yöntemde **üretime katılan faktör sahiplerinin üretimden aldıkları ücretler, faizler, kârlar ve kiralardan toplanması suretiyle GSYİH' ye ulaşılabilir.**

*GSYH

- Hesaplamada tamamlanmış (tüketilmeye hazır) mal ve hizmetler göz önüne alınmalıdır.
- Hesaplamaya konu olan mal ve hizmetlerin piyasa ekonomisine katılan cinsten olmaları gerekir. 10
- Ev ekonomilerinde üretilen her türlü mal ve hizmet GSYİH dışında tutulur.
- GSYİH, bir kıymetler toplamıdır.
- GSYİH, gayri safi kıymetler toplamıdır. Amortisman kıymeti göz önüne alınmaz.
- GSYİH, **ülke sınırları içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değeridir.** (Yerli-yabancı veya diğer bir deyişle yerleşik-yerleşik olmayan ayrımı yoktur)

***GSMH**

- GSYİH ülke içinde belirli bir dönemde üretilen geliri ölçer
- Ancak ülke içinde üretilen gelirin bir bölümü yurt dışında mukim kişi ve kurumlara aittir: Örneğin dışarıya yapılan faiz ve temettü ödemeleri,
- Aynı şekilde, ülkede mukim kişi ve şahısların yurt dışından gelirleri olabilir: Örneğin yurt dışından gelen faiz, temettü ve işçi dövizleri,
- GSYH'ye, yurtdışından net faktör gelirlerinin eklenmesi ile elde edilir.

5. GSYH ve GSMH ile İlgili Kavramlar

-Safi Milli Hasıla

Üretim sürecinde sermaye mallarında aşınma ve eskime meydana gelir. Bu aşınma ve eskimeyi onarmak için yapılan harcamalara **yenileme yatırımı** ya da muhasebe dilinde **amortisman** denir. GSMH'den amortismanlar çıkartıldığında Safi (Net) milli Hasılaya ulaşılır:

$$\text{Safi Milli Hasıla} = \text{GSMH} - \text{Amortismanlar}$$

-Milli Gelir

En genel haliyle milli gelir, üretim faktörlerinin üretime katılmaları karşılığında elde ettikleri faktör gelirlerinin (ücret+ faiz+ rant+ kar) toplamıdır. Piyasa fiyatlarının içinde ve dolayısıyla GSYİH değeri içinde var olan **“dolaylı vergileri”** barındırmaz.

-Şahsi Gelir

Milli gelirden kişisel gelire ulaşmak için şu yöntem izlenir; Milli gelir içinde olduğu halde kişinin cebine girmeyen bazı gelir türleri vardır. **Bunlar milli gelir değerinden çıkartılır**. Daha sonra ise, milli gelir içinde olmadığı halde kişinin cebine giren gelir türleri ise **eklenmek suretiyle** şahsi gelire (kişisel gelire) ulaşılır.

-Harcanabilir Gelir

Harcanabilir gelir (Kullanılabilir gelir), **kişisel gelirden dolaysız vergiler (örneğin gelir vergisi) ödendikten sonra kalan kısımdır**. Kişi, harcanabilir gelirini istediği gibi tüketme ve tasarruf etme hakkına sahiptir:

Harcanabilir Gelir = Kişisel Gelir – Dolaysız Vergiler

Harcanabilir Gelir = Tüketim + Tasarruf

6.İktisadi Büyüme Türleri

6.1. Spontane Büyüme

Fizyokrat, Klasik ve Neo-Klasik iktisatçıların oluşturduğu teorilerde yer alır. **Devletin ekonomiye müdahalesi minimum düzeyde olup, üretim faktörleri kendiliğinden harekete geçerek** belli bir oranda büyüme sağlanmaktadır.

6.2. Planlı Büyüme

Bu tür büyümede, kıt kaynakların hangi malların üretimine ne oranda tahsis edileceği bir plan dahilinde yürütülür. Eğer plan uygulaması tüm sektörler için zorunlu ise “otoriter planlama” söz konusudur. Sovyetler Birliği bu tip planlamanın örneği olarak sayılabilir.

6.3. Kapalı Büyüme

Özellikle ithal ikamesine dayalı büyüme stratejisi izleyen ülkelerde görülen kapalı büyüme, ülkenin sahip olduğu öz kaynaklara dayanan, hiçbir dış yardım ve dış ticaret olmaksızın gerçekleşen büyüme türüdür. 19. yüzyıl Japonya’sı örnek verilebilir.

6.4. Açık Büyüme

Bu tip büyüme **serbest dış ticareti ve serbest piyasa ekonomisini benimsemiş** tüm ülkelerde görülmektedir. Bu tip büyümede **uluslararası sermaye** ülke ekonomisi için büyük önem taşır.

6.5. Durgun Büyüme

Milli gelir artış hızı ile nüfus artış hızı birbirine eşit olduğu için kişi başına düşen **gelir artış hızı değişmemektedir**. Yani, artan nüfus artan geliri tamamen massettiği için ekonomik büyüme sağlanmasına karşın kişi başına gelir artışı gerçekleşmemektedir.

6.6. Dengeli Büyüme

Dengeli büyümede iç talep ile dış talep, yatırım malları ile tüketim malları, sanayi malları ile ham maddeler gibi konularda denge kurulmaya çalışılır. Ekonomi genelinde kaynak israfının önüne geçilmesi için bu dengelerin korunması zorunludur.

6.7. Dengesiz Büyüme

Dengesiz büyüme doktrininin savunucusu Hirschman'a göre, az gelişmiş ülkelerdeki kıtlık yalnızca sahip olunan **kaynakların** kendi **azlıklarından değil**, az da olsa bu **kaynakları bir araya getirerek işletecek araç, kabiliyet ve karar vericiliğin yetersizliğinden** kaynaklanmaktadır. **Az gelişmiş ülkeler yeterli kaynaklara sahip olmadıkları** gibi bunlardan ekonomik bir şekilde **yararlanmayı** da bilmemektedir. Bu nedenle **az gelişmiş ülkeler dengesiz büyürler**.

6.8. Üstel Büyüme

Hızı gittikçe artan ekonomik büyüme türüdür. Üstel büyüme modeli aynı zamanda **Malthus modeli** olarak da bilinmektedir. Malthus'a göre; **kontrol edilmediği takdirde nüfus üstel olarak, gıda üretimi ise aritmetik olarak büyüme eğilimindedir**. Bu bakımdan, **nüfus artışının kontrol edilmemesi** durumunda **yaşam standartları asgari düzeye gerileyecektir**.

7. Kötü Büyüme Çeşitleri

7.1. İşsiz Büyüme

Ekonomilerde büyüme sağlanmakla birlikte, **yeterli istihdam imkanının yaratılamaması** nedeniyle işsizlikte artışın görülmesi haline **'işsiz büyüme'** denir. ABD ve Avrupa'da yaşanan büyüme süreci bu duruma örnektir.

7.2. Acımasız Büyüme

Büyümenin nimetlerinin adil bir şekilde dağıtılamaması hali **'acımasız büyüme'** olarak adlandırılır. Bu tür büyüme sürecinde gelir dağılımı düzeltilemediği gibi daha da adaletsiz hale gelir. Latin Amerika ülkeleri bu tip büyümeye örnek verilebilir

7.3. Sessiz Büyüme

Büyüme sürecinde demokratik iyileşmenin sağlanamaması, bireysel hak ve özgürlüklerin kötüleşmesi hali **'sessiz büyüme'** olarak adlandırılır. Bu süreçte ekonomik büyümenin sağlanmasına karşın, ülkedeki demokratik hak ve özgürlüklerde gerileme görülür.

7.4. Köksüz Büyüme

Büyüme sürecinde toplumun örf-adet, gelenek ve göreneklerinin yozlaşması, diğer bir ifadeyle kültürel kimlik kaybının yaşanması haline **'köksüz büyüme'** denir. BM bu duruma çözüm olarak, kültürel farklılıkların tanındığı ve ekonomik ile siyasal yönetimin tüm halkların taleplerinin karşılanacak şekilde merkezîyetçilikten uzaklaştırıldığı Malezya ve İsviçre'yi örnek göstermektedir.

7.5. Geleceksiz Büyüme

Büyümenin daha çok, yenilenemeyen **doğal kaynakların tüketilmesi pahasına gerçekleştirilmesi haline 'geleceksiz büyüme' denir.** Bu büyüme kavramında çevrenin kirletilmesi, doğal zenginliklerin yok edilmesi sorunlarından ötürü büyüme kavramı sürdürülebilir kalkınma kavramını ortaya çıkarmış ve çalışmalar bu yönde ilerlemeye başlamıştır.

İktisadi Büyüme ve İktisadi Kalkınma Ayrımı

1.İktisadi Büyüme ve İktisadi Kalkınma Kavramları

1.1. Ekonomide Niceliksel Gelişme: Büyüme

İktisadi büyüme İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu sürecin neden bazı ülkelerde daha önce başladığı ya da daha hızlı seyrettiği iktisadi büyüme ve gelişme kavramlarının konusunu oluşturur. Her ne kadar aynı sürece işaret etse de **büyüme ve gelişme farklı kavramlardır.**

Bir ülkenin üretim kapasitesini genişletmesi için kullandığı araçlarla ilgili bir kavram olan ekonomik büyümeyi açıklayan dört temel değişken bulunmaktadır. Ekonomik büyümeyi **işgücü, doğal kaynaklar, reel sermaye ve teknoloji düzeyinin durumu ve bu faktörlerin kalitesi** ile açıklayabiliriz. Bu faktörler ekonomik büyümenin temel belirleyicileri olarak adlandırılmaktadır.

1.2. Büyümeyi İçine Alan Bir Kavram Olarak Kalkınma

Mevcut durumu ileriye taşıyacak faaliyetleri başarıyla yerine getirebilmek için **sonsuz ihtiyaçlarını kıt kaynaklarla etkin kullanabilmeyi, üretken olabilmeyi ve bölüşüm sorunlarını çözümleyebilmeyi hedeflemişlerdir.** Bu anlamda ortaya çıkan kalkınma kavramı **rakamsal ifadelerin yetersizliklerine çözüm** olarak geliştirilmiş ve toplumsal değişimin sağlanmasındaki sürecin ilk ayağını oluşturmuştur.

İktisadi kalkınma, bir ülkedeki **milli gelir seviyesinin artırılmasının** yanı sıra sosyal, kültürel ve politik alanlardaki yapısal değişim ile birlikte bir bütün olarak **refah artışlarını** ifade etmektedir. Böylece iktisadi kalkınma kavramı, genel olarak az gelişmiş ülkelerdeki **değişim süreci** ile ilgilidir.

Bir ülkenin kalkınmasının temel unsuru ülkede çalışabilen **nüfusun güçlü yapısına** bağlıdır.

Ekonomik büyümeden farklı olarak ekonomik kalkınma beş ögeyi bir araya getirmelidir:

- 1) Kendi kendisini sürdürebilen büyüme
- 2) Üretim kalıplarında yapısal değişim
- 3) Teknolojik ilerleme
- 4) Sosyal, politik ve kurumsal modernleşme
- 5) İnsani koşullarda geniş çaplı iyileştirmeler.

***Büyüme, esas olarak ve çoğu zaman sadece **üretim miktarı ya da gelirdeki artışı gösterirken,** kalkınma, ülkenin potansiyelini genişleten **yapısal, kurumsal ve nitelleyici değişimleri** de ifade etmektedir.

*** Ekonomik kalkınma ekonomik büyümeyi içermektedir ancak ekonomik büyüme her zaman ekonomik kalkınma anlamına gelmemektedir.

Ekonomik kalkınma Teorileri

Bu teoriler, kalkınma hedeflerini ulaşılabilir kılmak için araçları ve stratejileri tanımlar. II. Dünya savaşı sonrası dönemde kalkınma sorununa yaklaşım, yeni bir **kalkımcı devlet anlayışını** ortaya çıkarmıştır.

Kalkınma iktisadının öncülerinden olan *A. Hirschman, W.A. Lewis, R. Nurkse, P.R. Rodan* ve *W.W. Rostow* gibi isimler, **yoksul ülkelerin azgelişmişlik sorununu bu ülkelerin kendi iç dinamiklerine bağlamış, piyasalara müdahale edilerek, kalkınmayı engelleyen bu dinamiklerin etkisiz kılınabileceğini** ileri sürmüşlerdir.

1. Klasik Kalkınma Teorileri

1.1. Rostow 'un Aşamalı Kalkınma Modeli

-Aşamalı kalkınma modeli, Amerikan iktisat tarihçisi **Walt W. Rostow** tarafından savunulan bir ekonomik kalkınma teorisidir.

-Rostow, gelişmiş toplumların gelişim süreçlerini incelemiş ve bu toplumların gelişim sürecini **beş aşamada tamamladıklarını** belirlemiştir. Rostow buradan hareketle **az gelişmiş ülkelerin** kalkınmaları için aynı aşamalardan geçmeleri gerektiğini ileri sürmüştür.

-Az gelişmiş ekonomilerin ulus-devletlerinin yardımı ile kalkınmayı başarabileceklerini, bunun yolunun da **iç ve dış tasarrufları artırmaktan** geçtiğini iddia etmiştir.

-Geleneksel Toplum Aşaması: Geleneksel toplum, **tarım toplumu** özelliklerine işaret etmektedir. Geleneksel toplum yapısında iş bölümü ve uzmanlaşma **gelişmemiş, milli gelir tarımsal üretime bağlıdır.** Tarımsal üretimin doğaya bağlı olması ekonomik işleyişin iklimsel değişikliklere bağlı istikrarsızlıkların yaşanmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda üretim ilişkilerinin tarıma bağlı olması **toplumsal yapıda ekonomik, siyasi ve hukuki kurumların gelişmesine de engel** olmaktadır.

-Kalkışa Hazırlık Aşaması: Bu aşamada ekonomik kalkınmanın başlaması için gerekli sosyal, siyasi ve ekonomik değişmelerin **gerçekleştiği** süreci tanımlamaktadır. Batı Avrupa'da **İngiltere**, iktisadi ve toplumsal yapısı bakımından bu aşamayı tamamlayan **ilk ülke** olarak değerlendirilmektedir.

*Bu dönüşüm sürecinde sermaye birikimi hızlanmış, eğitim belli ölçüde artmış, bankalar ve diğer kurumlar kurulmuş, tarımda ve sanayide verim yükselmiş, şehir nüfusu artmaya başlamış, ulaşım ağı ve haberleşme kendini göstermeye başlamış, aydın sınıfı doğmuş, siyasi iktidarın gücü önem kazanmış, doğal kaynaklar değerlendirilmeye başlanmıştır.

-Kalkış Aşaması: Bu aşama dinamik sürdürülebilir ekonomik büyüme imkanının elde edildiği süreç olarak tanımlanabilir. Bu ekonomik büyümenin temel özelliği, **dışsal girdiler gerektirmeyen, kendi kendine sürdürülebilir bir büyümedir**. Bu aşamada ekonomik kalkınmanın önündeki engellerin tamamen kaldırılması ve **ekonomik gelişmeye katkı sağlayan faktörler aktif biçimde** kullanılmaya başlanır.

*Büyümenin hızlanması, üretimde modern tekniklerin kullanılmaya başlanması ve altyapı yatırımlarının devlet tarafından gerçekleştirilmesi bu dönemde gözlemlenen başlıca ekonomik değişimlerdir.

*Kalkış aşamasında **yeni sanayi kolları süratle gelişmekte ve gelir artışıyla sağlanan tasarruflar yeniden yatırımlara dönüştürülebilmektedir**. Sanayi toplumuna geçiş evresi olarak kabul edilebilecek bu süreçte, gelişmeyi sağlayacak siyasi, idari ve toplumsal gelişme hızlı biçimde sağlanmaktadır.

*Kişi başına düşen **net milli gelir artışı** sağlanabilmektedir. Böylece kişi başına düşen gelir seviyesi artmaktadır.

-Olgunluk Aşaması: Olgunluk aşaması **marjinal tasarruf eğiliminin çok arttığı** ve milli gelirin yüzde 40 ila 60 oranında **sürekli yatırımlara yöneldiği** bir gelişim sürecini tanımlamaktadır. Olgunluğa geçiş süreci kalkış aşamasının bitiminden itibaren yaklaşık 40 yıllık dönemi tanımlamaktadır. **Gelir artışı nüfus artışından fazla olup, gelir sürekli yatırıma dönüştürülmektedir**. Milli gelirin %10 ila %20'si sürekli yatırıma dönüşmektedir.

*Kalkış aşamasındaki sanayi faaliyetlerinin ötesinde yeni teknolojilerin bütün alanlara tesir ettiği ve **daha önce ithal edilen malların yurtiçinde üretilmeye başlandığı** görülmektedir. Bu dönüşümün bir sonucu olarak **sosyal ve ekonomik refah artışı süreklilik** kazanmaktadır.

-Kitleselel Tüketim Aşaması: Bu, Rostow 'un beş aşamalı gelişim modelindeki son adımdır. Burada, toplumun çoğunluğu refah içinde yaşamakta ve bu toplumda insanlara hem bolluk hem de çok sayıda seçenek sunulmaktadır. Bu aşamada **ülkede sürekli büyümenin** sağlandığı görülmektedir.

Adil gelir dağılımda adaletin sağlandığı bir süreç olarak da nitelenebilir. Rostow 'a göre, bu anlamda, kitle tüketim çağına geçen ilk ülke ABD'dir.

1.2. Yapısal Değişim Modelleri

Yapısal değişim modelleri, kalkınma için toplumsal yapı değişiminin şart olduğu görüşünden hareket etmektedir. Kalkınma, **Peroux** tarafından, bir toplumun **sosyal ve mantık değişimlerinin** sonucu olarak tanımlanmaktadır.

*Yapısal değişim modellerinin iki koldan geliştiğini söyleyebiliriz. **Birinci kanal**, milli gelirin yaratılmasında sektörel katkının değişimini esas alan, sektörel değişim modelleridir. **İkincisi** ise toplumsal yapı değişimidir. Toplumsal yapı değişimi **tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş** yani kentleşmenin artırılmasına işaret etmektedir.

*Bu bağlamda, emeğin **tarım sektöründen sanayi sektörüne** geçişini ekonomik gelişmenin anahtarı olarak görmektedir.

1.2.1. Sektörel Farklılaşma Modelleri

Sektörel farklılaşma modelleri, mevcut üretim faktörlerinin sektörel dağılımına bakılarak ülkenin gelişmişlik düzeyinin değerlendirilebileceğini kabul eder. Bu noktada üretici sektörler üç gruba ayrılmaktadır: **Tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörü.**

*Üretim faktörlerinin tarımdan daha verimli kullanılacağı sanayi sektörüne doğru kaydırılması istihdamı daha çok artıracaktır. Kalkınma sürecinde üretim yapısı tarımdan tarım dışı sektörlerle kayacaktır.

***Clark-Fisher** hipotezi olarak ifade edilen bu yaklaşıma göre **yapısal dönüşüm sonucu** sektörlerin istihdam ve GSYH içerisindeki payları tarımdan, sanayi ve hizmetler lehine değişecek ve ülkelerin kalkınma hızları artacaktır.

*Sektörel farklılaşma yaklaşımı üzerine yaptığı çalışmalarda **Chenery**, **tarım** sektörünün büyüme esnekliğinin 0,05'ten düşük bulurken, **sanayinin** büyüme esnekliğini 1,3 ve **hizmet** sektörünün büyüme esnekliğini 1 düzeyinde hesaplamıştır. **Chenery 'nin** hesaplamalarına göre **ekonomik kalkınma düzeyi arttıkça sanayi mallarına olan talebin diğer sektör mallarına olan talebe göre daha fazla arttığını** göstermektedir.

1.2.2. Arthur Levis Modeli: Sınırsız Emek Arzı

Arthur Levis, ekonomik kalkınma sorununa üretim faktörlerinin marjinal verimliliği üzerinden yaklaşmaktadır. Üretim faktörlerinin **yüksek marjinal verimliliğe sahip sektörlerle kaydırılması** gerekliliğine işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle gelişmişlik düzeyi ile işgücünün sektörel dağılımı arasında yakın bir ilişki olduğunu kabul eder.

*Ekonomik anlamda gelişme düzeyi arttıkça imalat, sanayi ve hizmetler sektörleri, artan bir düzeyde tarımsal işgücü talep edecektir.

*Böylece sanayi kesiminde üretim ve gelir artarken bir yanda tasarruf olanağı ortaya çıkacak, diğer yandan tasarruflar yeni sermaye oluşumunda kullanılarak ekonomik gelişme sürecini hızlandıracaktır. Bu süreçte **tarım kesiminin ekonomideki ağırlığı** giderek azalacaktır.

*Simon Kuznets, yapısal değişim süreçlerinde gelir ve kaynak dağılımının bozulacağını, ancak ekonomik kalkınmanın sağlanmasıyla birlikte gelir ve kaynak dağılım eşitsizliğinin kaybolacağını ileri sürmüştür.

Buradan hareketle Lewis 'in sınırsız emek arzı modeline şu **eleştiriler getirilmektedir:

- 1) Emeğin marjinal verimliliğinin sıfır olduğu varsayımı her koşulda söz konusu olmayabilir. Hasat dönemlerinde tarım sektöründe emeğin verimliliği pozitif ve sanayi sektöründeki verimliliğinden yüksek olabilir. Bu durumda sanayi sektöründe sermaye birikim süreci umulduğu kadar fazla olmayabilir.
- 2) Sanayi sektöründe oluşan sermaye birikiminin teknoloji yoğun sektörlere kayması emek talebini azaltacağı için sanayi sektörünün tarım sektöründen emek talebi azalabilecektir.
- 3) Tarımdan, sanayiye emek arzı emeğin nitelik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Emeğe nitelik kazandırmak adına eğitim verilmesi işçilik maliyetlerinin artmasına ve karların ve dolayısıyla tasarrufların azalmasına neden olacaktır.
- 4) Sanayileşme ve kentleşmeye bağlı olarak tarımsal üretime olan talebin artması ve karşılanamaması reel ücretlerin artmasına neden olacaktır. Reel ücretlerdeki artış, sanayi sektöründe beklenen karlılığın yakalanmasını engelleyebilecektir.

1.2.3. Yoksulluğun Kısır Döngüsü

*Yoksulluğun kısır döngüsü teorisi, sebep sonuç ilişkisinden hareket ederek, **yoksulluğun nedeni olarak yine yoksulluğu** görmektedir. **R. Nurkse** 'a göre yoksul ülkeler (az gelişmiş ülkeler) yoksul oldukları için yoksuldur.

*Yoksulluğun kısır döngüsü ekonominin arz ve talep yönünden açıklanabilmektedir. Arz yönüyle, düşük gelir düzeyi yatırımları cezbedecek talebin oluşmasını engelleyecektir. Dolayısıyla **yetersiz talep**, yatırım düzeyinin **düşük** kalmasına neden olacaktır. Yetersiz yatırım ve yıpranan sermayenin yenilenememesi **düşük verimlilik** düzeyinde çalışmayı beraberinde getirecektir. Böylece yoksulluk beslenecektir.

*Arz yönüyle, yoksulluğa bağlı olarak, marjinal tasarruf eğiliminin düşük olması, yatırımlar için ihtiyaç duyulan tasarruf ihtiyacını karşılamayacaktır. Bu da gerçekleşen düşük yatırımın kısır döngü yaratmasına neden olacaktır.

*Böyle bir varsayım doğru kabul **edilirse yabancı sermaye, dış borçlanma ve dış yardımlar, yoksulluğun kısır döngüsünü kırmak için** gerekli olacaktır.

*Bu yoksulluk kısır döngüsünden çıkabilmek için, tasarrufların ve sermaye birikiminin önemini vurgulayan Nurkse, kısır döngünün kırılabilmesi için **tarım sektöründeki fazla emeğin sanayi sektörü için emek arzına dönüştürülmesini** ve böylece az gelişmiş ülkelerin kendi içlerinde **sermaye**

birikimini artırmalarını önermektedir. **Bunun başarılabilmesi de ancak dengeli kalkınma stratejisi izlenmesi ile mümkün olabilecektir.**

***Myrdal**, Nurkse 'un kısır döngü teorisini kalkınmayı zorlaştıran faktörlerin döngüsel ve birbirlerine bağlı bir süreç olduğunu ve serbest ticaretin bu döngüsel ilişkiyi daha da olumsuz etkilediğini ileri sürmüştür

1.2.4. Büyük İtiş Kuramı (Rodan 'ın Kuramı)

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Avrupa'nın nasıl kalkındırılacağı üzerinde yapılan çalışmalarda, kalkınmanın önündeki **engeller** şu üç noktada toplamıştır:

- 1) Düşük milli gelire bağlı yetersiz talep,
- 2) Nüfusa oranla düşük tarımsal üretim,
- 3) Yetersiz sermaye birikimi.

*Rodan'a göre, **ölçeğe göre artan getiri koşullarının yaratılması halinde** kalkınma (sanayileşme) sorunu hızlı biçimde çözülebilecektir. Bunun için **dünyanın yoksul bölgelerindeki geliri, zengin bölgelerdekinden daha hızlı bir oranda artırmak gerekir**. Böylece, dünya genelinde artan talep sanayi yatırımları için gerekli motivasyonu sağlayacaktır.

Bu dönüşümü sağlamanın iki yolu bulunmaktadır:

- 1) Az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere emek göçünü artırmak,
- 2) Sermayeyi az gelişmiş ülkelere kaydırmak

***Rodan**, sermayenin az gelişmiş bölgelere tahsisinin daha doğru bir seçenek olduğunu kabul eder. Ancak bu noktada sanayileşmenin nasıl finanse edileceği problemine, uluslararası sermaye entegrasyonunu önermektedir.

*Azgelişmiş ülkelerde iç piyasanın dar, emeğin niteliksiz ve eğitim maliyetlerinin çok yüksek olması gibi nedenlerle dışsal ekonomilerden yeterince faydalanılamamaktadır. Bu noktada beşerî sermayenin niteliğini artırma ve iç piyasayı genişletme konularında **devletin aktif rol oynamasına ihtiyaç duyulmaktadır.**

1.3. Uluslararası Bağımlılık Modelleri

Bağımlılık teorisi, **Latin Amerika'da** geleneksel **Marksist** ve **yapısalcı düşüncelerden etkilenecek** ortaya çıkmıştır. Marx, kapitalizmi yayılcı ve sömürgeci karakteri üzerinden tahlil etmektedir. Marksist yaklaşıma göre kapitalist ülkeler az gelişmiş ülkeleri kendilerine bağımlı kılabacak politikaları uygulamaktan kaçınmamaktadır.

*Bağımlılık teorileri gelişmişliği **kapitalist gelişimin alternatif maliyeti olarak** görmektedir. **Bu alternatif maliyet, ekonomik faaliyet sürecinde yaratılan katma değer, ticari ilişkiler yoluyla**, görece olarak **az gelişmiş ülkelere**,

gelişmiş ülkelere orantısız biçimde aktarılmasının sonucunda ortaya çıkmaktadır.

*Bu bakış açısıyla alternatif maliyete az gelişmiş ülkeler katlanmaktadır.

*Bunlar, Marksist düşüncenin dolaylı bir yansıması olan “neo-sömürgeci bağımlılık okulu”, “yanlış paradigma modeli” ve “ikili kalkınma tezi” dir.

***Neo-sömürgeci bağımlılık okuluna göre**, az gelişmiş ülkelerin geri kalmışlığı ve yoksulluğu **zengin-yoksul ülke ilişkilerine dayanan ve eşit olmayan uluslararası kapitalist sistemin tarihsel gelişim sürecine** bağlıdır.

***Yanlış paradigma modeline göre**, az gelişmiş ülkelerin geri kalmışlığı ve yoksulluğu **gelişmiş ülke merkezli otoritelerin yoksullukla mücadeleye yönelik yanlış politika önerileri** ile ilişkilendirilmektedir.

***İkili kalkınma tezine göre ise**, geri kalmışlık ile yoksulluk çevre ve merkez ülkeler arasındaki geçmişten günümüze devam eden **ekonomik ilişkilerin** sonucudur.

***Bağımlılık teorisi** 1950’lerde **Paul Baran** tarafından **az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiler** bağlamında geliştirilmiştir. Baran’a göre, az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları gelişmiş ülkelerin çıkarlarına ters düşmektedir.

*Bağımlılık teorileri kapitalist ekonomik sistemin eleştirisi üzerine kurgulanmış olmakla birlikte, gelişmiş ve gelişmemiş ekonomiler açısından bağımlılık ilişkisinin **sosyalist ekonomik model** için de geçerli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

*Çünkü, sosyalist ekonomik sistemin en güçlü uygulayıcısı **SSCB**, kendine bağlı cumhuriyetleri, ekonomik açıdan bağımlı kılmak adına, sanayi altyapısını Rusya’da kurmuş, tüm girdilerin bağlı cumhuriyetlerden Rusya’ya gönderilmesini sağlamıştır.

*Ayrıca bağımlılık teorileri **ülkeler arası bağımlılık ilişkilerinin kapitalizmin gelişim sürecinde ortaya çıkan bir olgu** olduğunu kabul etmektedir.

***Bu bağlamda genel olarak **ithal ikameci sanayileşme politikalarının izlenmesi tavsiye edilmektedir**. Günümüz küresel ekonomi koşullarında ülkelerin bağımsız politika geliştirme ve uygulama **inisiyatifi oldukça kısıtlanmış** durumdadır. Artan **uluslararası ticaret anlaşmaları ve ekonomik entegrasyonlar bunda oldukça etkili** olmaktadır.

***Radikal biçimde kapitalist ekonomik sistemden ayrılmayı tercih eden ülkeler genellikle durgun büyüme yaşadılar ve sonunda Çin, Tanzanya ve Hindistan gibi ekonomilerini yeniden açmaya karar verdiler. Bu arada, **Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Güney Kore’nin 1970’ler ve 1980’lerdeki** hızlı sanayileşmelerinde

dışa açık ekonomi deneyimlerinin etkili olması, bağımlılık teorilerini tartışmalı hale getirmiştir.

1.4. Neo Klasik Karşı Devrim Modelleri

1980'lerde neo klasik karşı-devrim ekonomistleri, **uluslararası bağımlılık modeline karşı koymak için üç yaklaşım kullanmışlardır: Serbest piyasa yaklaşımı, yeni politik ekonomi yaklaşımı ve piyasa dostu yaklaşım.**

Uluslararası bağımlılık modelinin aksine, bu yaklaşımlar temelde azgelişmişliğin, gelişmiş ülkelerin ve uluslararası kurumların **yağmacı faaliyetlerinin bir sonucu olmadığını**, daha ziyade, **devlet müdahalesine bağlı zayıf kaynak tahsisi ve fiyat sapmaları ile yolsuzluk gibi yerel sorunlardan** kaynaklandığını savunulmaktadır.

*Gelişmekte olan ülkelere akan dış ticaret, özel uluslararası yatırımlar ve dış yardımların bu ülkelerin **ekonomik verimliliğini ve ekonomik büyümesini hızlandırması** beklenmektedir. Ancak deneysel olarak modeller **beklenen sonuçları vermedi. Kişi başına düşen büyüme oranları ülkeler arasında farklılık** göstermiştir.

*Neo-Liberal Yaklaşım, ekonomide optimal kaynak dağılımını ancak serbest piyasanın sağlayabileceğini iddia etmektedir.

2. Çağdaş Ekonomik Kalkınma Teorileri

Buraya kadar açıklanan klasik ekonomik kalkınma teorileri ekonomik kalkınmayı **sermaye birikimi** sorunu olarak görmüşlerdir. **Sermaye birikimi sorununun çözülmesi halinde ekonomik kalkınmanın kendiliğinden sağlanabileceği değerlendirilmiştir.** Ancak, **1970'lerin sonlarına doğru gelindiğinde kalkınma iktisadının önerileri doğrultusunda politika izleyen az gelişmiş ekonomilerin arzulan kalkınma düzeyine ulaşamadıkları** gözlenmiştir.

*Bu dönemde hızlı büyüme gösteren azgelişmiş ülkelerin içindeki sosyopolitik gelişmeler **gıda arzında dahi tıkanıklıklara yol açmış**, ülkeler arasında daha önce var olduğu sanılan ve kalkınma için önem taşıyan **birliktelik ve dayanışmanın aslında ülke içinde bile sağlanamadığı** görülmüştür.

*Kalkınma meselesi iki boyutlu bir probleme sahiptir: **Sermaye birikimi, verimlilik artışı.**

*Çağdaş ekonomik kalkınma teorileri kaynak kullanım etkinliğini belirleyen unsurların ekonomik kalkınma düzeyini ve hızını belirleyeceğini kabul edilmektedir.

2.1. Yeni Kalkıncı Yaklaşım

İlk dönem ekonomik kalkınma modelleri, **büyüme ve kalkınma arasındaki farkı net olarak ortaya koyamamış** ve aynı zamanda insani gelişmenin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması için **yeterli çözüm önerileri** üretememiştir.

*1980'lerdeki siyasi iklim, neoliberal karşı devrimi başlatmıştır. Little ve diğerleri (1970) kalkınmacı politikalara karşı kavramsal ve ampirik çalışmaları başlatmıştır. Benzer biçimde **Lal (2000), hükümet başarısızlığının, piyasa başarısızlığından daha fazla zarar verici olduğunu ileri sürerek, ekonomide devlet müdahaleciliğine karşı duruşunu ortaya** koymuştur.

*Kalkınmacı modelleri izleyen ülkeler 1980'lerin başında **borç krizi içine girmişler ve IMF güdümlü neo liberal politikalara uyum sağlamaya başlamışlardır.** Ancak, neo liberal kalkınma modelinin **gelir dağılımını bozması ve vadettiği kalkınmayı sağlayamamış olması yeni kalkınmacı yaklaşımları** tetiklemiştir.

***Warren (1980)**, düşük gelirli ülkelerde sanayileşme olasılığını öne sürerek kalkınma literatüründe bir tartışma başlatmıştır. Bu çerçevede, Malezya, Tayland ve Endonezya gibi ülkelerin güçlü ekonomik büyüme oranlarıyla yeni sanayileşmiş ülkeler olarak ortaya çıkması tesadüfi bir gelişme olarak kabul edilemez.

*Çağdaş ekonomik kalkınma literatürü “**kalkınmacı devlet**” ve “**piyasa köktenciliği**” tezleri ekseninde gelişmektedir. **Yeni kalkınmacı yaklaşımlar, ekonomik kalkınmanın “kalkınmacı devlet” temelinde sağlanabileceğini savunmaktadır.** Bu noktada kalkınmacı devlete **rekabetçi piyasa yapısını kurma ve kurumsal dönüşümleri sağlama** görevi verilmektedir. Piyasanın rekabetçi yapıyı **tek başına kuramayacağını** kabul etmektedirler.

*Piyasa köktenciliği altı temel ekonomik sorun yaratmıştır. Bunlar;

- 1) Özelleştirme ve serbestleştirme politikalarıyla toplumsal yarar alanlarının, özel sektörün karlılık alanına dönüştürülmesi,
- 2) Özel kar alanlarında dijitalleşmiş sermaye odaklarının oluşması ve tekelleşme eğilimi içine girmesi,
- 3) İstihdam güvencesinin kaybolması güvensiz bir çalışma ikliminin oluşması,
- 4) 19. yüzyılın sonundan bu yana görülmemiş bir ekonomik eşitsizlik ortaya çıkması,
- 5) Tüketime odaklanan refah algısının ekonomik sürdürülebilirliği olumsuz etkilemesi (iklim ve çevre sorunlarının artması),
- 6) Bireyin aidiyet duygusunu ve topluma karşı sorumluluk bilincini körelterek; piyasada kişisel seçimlerini yapmış, kendi çıkarları peşinde koşan tüketicilere dönüştürmesi olarak sıralamak mümkündür.

*Tüm bu sonuçlar, **piyasa başarısızlığının ürünü** olarak nitelendirilebilir. Aslında yeni kalkınmacı yaklaşımın kavramsal temelleri, piyasa başarısızlıkları tezine dayanır ve **politika gündemini sanayileşme politikası** oluşturur.

*Etkili sanayi politikasının ticaret, teknoloji, istihdam, finans, altyapı, rekabet ve kurumları ele alan destekleyici politikalar gerektirdiğini kabul eder.

Yeni kalkınmacı yaklaşım, **sanayileşme ve ticaret politikalarını paralel ele almaktadır.

Yeni kalkınmacı yaklaşımlar, **ekonomik kalkınmada, verimli bir ekonomik bürokrasiye dayanan devletin öncülüğüne önem vermektedir. Verimli çalışan bir kamu bürokrasisi öncülüğünde kalkınmanın devlet eliyle sağlanabileceğini ileri sürmektedirler.

*Kalkınma anlayışına ilişkin şu noktalarda iyileştirmeler önermekte;

1) İhracata dayalı üretkenlik amaçlayan, yerli girdi kullanımını ön planda tutan, performans kriterlerine dayanan teşvik sistemlerinin kullanılması,

2) Politik yozlaşmayı ve kayırmacı uygulamaları önlemek amacıyla iç piyasada rekabeti ön planda tutan bir politikanın izlenmesi,

3) **ithal ikameci sanayileşme ve ihracat teşvik politikaları birbirini besleyen karşılıklı etkileşime sahip olup, birbirinin alternatifi değildir**. Özellikle, döviz gereksinimi duyulan ithal ikameci sanayileşme alanlarında ihracatın desteklenmesi gerekir.

****Kalkınmacılığın** ve **yeni kalkınmacılığın** vizyonu aynıdır. Her ikisi de sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın **yerli teknolojik kapasitenin gelişimine dayalı sanayileşme ile sağlanacağını** kabul etmektedir.

*Yeni kalkınmacı yaklaşımlar ekonomik büyüme modeli olarak içsel büyüme modellerine yönelmektedir.

*İçsel büyüme teorisi, ekonomiler arasındaki büyüme oranlarındaki farklılığı açıklamaya yardımcı olsa da **sosyal ve kurumsal yapıların önemini görmezden geldiği** için eleştirilmektedir.

2.2. Koordinasyon Başarısızlığı Teorisi

Koordinasyon başarısızlığı yaklaşımı aslında **piyasa başarısızlığına** işaret etmektedir. Koordinasyon başarısızlığı teorisinin temeli, **piyasanın tamamlayıcı faaliyetler arasında koordinasyonu sağlayamayacağı fikrine dayanır**.

Tamamlayıcılık, yeni bir yatırımın getirisinin diğer yatırımların varlığına veya kapsamına bağlı olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, İstanbul hava limanının gerçek anlamda uluslararası bir aktarma üssü olabilmesi ve başarısı için tamamlayıcı yatırımlara ihtiyaç vardır.

*Koordinasyon başarısızlığı, **piyasanın, yatırımcıların eylemlerini koordine etmede başarısız olduğuna işaret etmektedir**.

*Koordinasyon başarısızlığının varlığı inkâr edilemez ve günümüz küresel ekonomi koşullarında daha önemli hale gelmiştir. Piyasa mekanizmasının çalışmadığı böylesi durumlarda **devletin aktif rol** üstlenmesi gerekmektedir.

***Devlet**, firmaları pareto optimal bir dengeye taşımak için koordinasyon görevini üstlenmelidir.

*Diğer bir ifadeyle, devlet, koordinasyon başarısızlığını giderecek **pareto iyileştirmelere** müracaat etmelidir.

*Koordinasyon başarısızlığı teorisi, hükümetin rollerine aşırı vurgu yaptığı için eleştirilmektedir. Hoff ve Stiglitz (2000), **hükümetin kamusal karara almada başarısızlık gösterebileceği ve bunun sonucunda kötü bir politika seçebileceğini** iddia etmektedir.

Kalkınma ve Sanayileşme Stratejileri

1. Kalkınma Stratejileri

1.1. Dengeli Kalkınma Stratejisi

Dengeli kalkınma stratejisi, mevcut üretim faktörlerinin tüm sektörlerle eşite yakın düzeyde dağılımının sağlanması gerektiğinden hareket etmektedir. Bir sektörde gerçekleştirilen **arzın diğer sektörlerde talep bulabilmesini sağlayacak bir ortam** yaratılmış olacaktır. Dengeli kalkınma stratejilerini iki grupta toplamak mümkündür:

- 1) Ekonomin tüm sektörlerinde yapılacak yatırımların, **tüm sektörlerde aynı hızda büyüme sağlayacak biçimde** yapılması görüşünü içerenler,
- 2) Tüm sektörlerin **aynı hızda büyümesinden ziyade tüm sektörlerde aynı anda belli bir gelişmenin sağlanması** gerektiği görüşüne sahip olanlar.

*Dengeli kalkınma teorisyenlerine göre **sektörler arası yatay ve dikey bağlantılar oluşturulmadan kurulan bir sanayi yapısı, pazarın darlığı ve gelir seviyesinin düşüklüğünden dolayı ekonomide üretilen ürünler için yeterli bir pazar oluşmayacaktır.**

*Bu sorunu aşmak için **tamamlayıcı sanayi ünitelerinin** eşzamanlı olarak kurulması gerekmektedir.

*Üretimde ve tüketimde **karşılıklı bağımlılıkların yaratılması şart olup**, bu bağımlılık ilişkisi de ancak **planlı kaynak tahsisıyla** sağlanabilecektir

1.2. Dengesiz Kalkınma Stratejisi

Dengesiz kalkınma stratejisi, **üretim faktörlerinin sektörler arasında ayrımcı biçimde tahsisini esas almaktadır.** Dengesiz kalkınma stratejisine göre **az gelişmiş ülkelerin iç pazarının dar olması yanında, sermaye kaynaklarının yetersizliği, teknolojik gerilik dengeli kalkınma stratejisinin beklenileni vermesinin önündeki engeller** olarak görülmektedir.

* Temel hareket noktası, sermaye birikim sorunu yaşayan bir ülkenin kıt kaynaklarının **tüm sektörlerde dağıtılması kaynak kullanım etkinliğini olumsuz etkileyecektir.** Bu da kalkınmanın önünde önemli bir **sorun** olarak değerlendirilmektedir.

*Dengesiz kalkınma stratejisinin öncüsü olarak **Hirschman** gösterilebilir. Hirschman'a göre, ekonomideki dengesizliklere bağlı olarak oluşacak nispi fiyat farklılıkları, kar arayışında olan üretim faktör sahiplerinin hareketliliğini sağlayacaktır.

*Ekonomideki bu dengesiz ortamda, az gelişmiş ekonomilerin ihtiyaç duyduğu sermaye birikimi hızlı biçimde sağlanabilecektir.

*Son dönemlerde **Türkiye'de** kaynak tahsisi konusunda dengesiz kalkınma stratejisinin izlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yatırım teşvik sistemine bakıldığında, teşviklerin stratejik yatırımlar ve öncelikli sektörlerde yoğunlaştırıldığı görülmektedir.

2. Sanayileşme Stratejileri

Hatırlanacağı üzere, **iktisadi anlamda refah, tüketilen mal ve hizmet miktarı ile ölçülmeye çalışılmaktadır**. Dolayısıyla topluma ne kadar çok mal ve hizmet sunulursa toplumun o ölçüde kalkınmış ve refah içinde olduğu kabul edilir.

*Bu noktada sanayileşmenin ithal ikameci bir yaklaşımla veya dışa açık bir ekonomik yapılanma içinde sağlanabileceğine ilişkin iki strateji kabul edilmektedir.

2.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi

*İthal ikameci sanayileşme, **ulusal talebin ithal malları yerine yerli üretimle** karşılanmasını esas alan sanayileşme yaklaşımı olarak tanımlanabilir.

* **İçe dönük sanayileşmeyi esas alan bu strateji** yurtiçi üretimin, uluslararası piyasalarda rekabet edebilir düzeye gelinceye kadar, dış ticaret politikaları ve çeşitli parasal ve mali araçlarla korunmasını amaçlayan bir yaklaşımı benimsemektedir.

*İthal ikameci politikalardan şu olumlu etkileri ortaya çıkarması beklenmiştir:

- 1) Ülkenin ihracat çeşitliliğinin ve gelirlerinin artırılması,
- 2) İthalatın azaltılmasıyla yerli üretim için canlı bir iç pazar yaratılması,
- 3) İthalatın baskılanması sonucu döviz talebinin azaltılması,
- 4) Vergi gelir imkanlarının artırılması.

*İthal ikameci sanayileşmede iki aşamalı bir strateji izlenmektedir. **İlk aşamada, tüketim mallarının üretiminde yoğunlaşma ve ikinci aşamada, ara ve yatırım mallarının yerli üretimine yönelme.**

*İlk aşama olan tüketim mallarının üretilmesine odaklanmanın **nedeni ulusal tasarruf sağlamak** ve **yerli sermayenin karlılığını artırarak sermaye birikimini hızlandırmaktır**. Tüketim mallarında **ithalatın sınırlanmasıyla yaratılan iç**

pazar yerli üreticilere yüksek karlılık sağlayarak, hızlı sermaye birikimine imkân verecektir.

*Dolayısıyla ithal ikameci sanayileşme stratejisinde esas amaç döviz tasarrufudur.

*Bu nokta da ithal ikameci sanayileşme stratejisinin ikinci şamasına geçmek gerekecektir. İthal ikameci sanayileşmenin **ikinci aşamasında** artık aramalı ve/veya yatırım mallarının üretimine yönelik sanayileşme ön plana çıkmaktadır.

*Bu aşamada, daha önce ithal edilen **ara malları ve yatırım mallarının ülke içinde üretilmesi** öngörülür.

*İthal ikameci sanayileşme stratejisinin ikinci aşamasında **uluslararası ekonomi ile entegrasyonun sağlanması** önem arz etmektedir.

*Başlangıçta hızlı bir büyümeye imkân verdiği halde, yine kendi içinde bu süreci olumsuz yönde etkileyen iki temel özellik taşımaktadır. Bunlar;

- Birinci olarak bu stratejinin **iç pazara dönük olması** ve ithal girdilere dayalı olması,
- İkinci olarak **döviz darboğazı** sorunudur. Genelde ithal ikamesi içe dönük olarak uygulandığından hükümetler yerli üretime, maliyeti ne olursa olsun, destek olmaktadır.

2.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi

1980'li yılların başlarına gelindiğinde ithal ikameci kalkınma politikalarının terk edilerek, dışa açık ekonomik modele geçişin başladığı görülmektedir.

*Sanayileşme stratejilerindeki bu değişim üç gerekçeyle açıklanabilir:

- 1) Kapalı ekonomik modelde doğal büyüme sınırlarına gelinmiş olması,
- 2) İkinci aşamanın gerektirdiği ölçek ekonomilerinin kapalı ekonomi koşullarında sağlanamaması,
- 3) İkinci aşamada ihtiyaç duyulan sermaye ve teknolojiye sahip olunamaması.

*Teknolojik gelişmelerle de desteklenen küreselleşme süreci dışa açık ekonomik modelin dünya ekonomisi yönetiminde dominant olmasında etkili olmuştur.

Ekonomik Kalkınmada Devletin Rolü ve Kalkınmanın Finansmanı

1.Kalkınmanın Finansman İhtiyacının Belirlenmesi

Kalkınma, ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan alt yapının iyileştirilmesi olarak ele alındığında **yoğun yeni yatırımı ve mevcut üretim faktörlerinin verimliliğinin artırılmasını gerekli kılmaktadır**.

1.1. Finansman İhtiyacını Belirleyen Unsurlar

Finansman ihtiyacını belirleyen unsurlardan iki tanesi, kalkınma sürecinin ulaştığı aşamadan bağımsız olup, hiç değişmemektedir. Bunlar; **"kalkınma hızı"** ve **"sermaye hasıla kat sayısı"** dır.

1.1.1. Kalkınma Hızı

Teknik bir ifadeyle kalkınma hızı nicel bir büyüklük olan “reel milli gelir artış hızı (g)” şeklinde ifade edilmektedir. Kalkınma hızı brüt ve net olarak ifade edilebilen bir kavramdır. Nüfus artış hızını dikkate almayan kalkınma hızı brüt olarak tanımlanırken, brüt kalkınma hızından ülkenin nüfus artış hızı düşülmesiyle net kalkınma hızına ulaşılmaktadır.

*Ekonomik büyümenin refah artışı olarak topluma yansımaları için nüfus artış hızının reel ekonomik büyüme oranından küçük gerçekleşmesi gerekmektedir.

1.1.2. Sermaye-Hasıla Katsayısı

Sermaye-hasıla katsayısı, reel milli gelir artışının ne kadar sermaye ile sağlandığını gösteren orandır. Diğer bir ifadeyle, hasıla (üretim) birimi başına düşen sermaye miktarını veren kavramdır.

*Belli bir ekonomik büyüme oranının yakalanabilmesi için ihtiyaç duyulan sermaye miktarının belirlenmesinde marjinal sermaye –hasıla katsayısından yararlanılmaktadır.

2. Kalkınmanın Finansman Kaynakları

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda kalkınma hızı (reel milli gelir artış oranı), sermaye-hasıla oranı ve marjinal tasarruf oranının finansman ihtiyacını belirleyen en önemli üç unsur olduğunu ortaya koyduk. Marjinal tasarruf oranı diğer iki faktörden farklı olarak finansman kaynağının seçiminde de yardımcı olmaktadır.

*Ülkenin mevcut tasarruf oranı hedef büyüme oranına ulaşmak için ihtiyaç duyulan tasarruf oranından küçük olması halinde dış kaynaklardan yararlanılması gerektiğini ortaya koyacaktır.

*Kalkınmanın ana finansman kaynağını tasarruflar oluşturmaktadır. Kalkınmanın nicel yönünü ifade eden ekonomik büyümenin en önemli kaynağı yatırımlar, yatırımların en önemli kaynağı ise ulusal tasarruflardır.

*Diğer bir ifadeyle birey ve firmaların tasarruf düzeyini belirleyen en önemli unsur kullanılabilir gelirdir.

**İhtiyaç duyulan tasarruflar ise yurt içi ve yurt dışı kaynaklardan temin edilmektedir. Yurt içi tasarruf kaynakları; vergiler, gönüllü bireysel ve kurumsal tasarruflar, enflasyonist finansman ve âtıl kaynakların değerlendirilmesi olarak sayılabilir. Sermaye piyasası ve iç borçlanma da mevcut

tasarrufların el değıştirmesine imkân sağlayan araçlar olmakla birlikte, kalkınmanın finansman kaynağı olarak kabul edilebilir.

***Yurt dışı kaynaklar ise;** yabancı özel sermaye, dış borçlanma, hibe ve yardımlar olarak sayılabilir.

2.1. İç Finansman Kaynakları

Yurt içi tasarruflar toplumun reel milli gelirden tüketime ayırmadığı miktarı ifade etmektedir.

2.1.1. Gönüllü Tasarruflar

Gönüllü ulusal tasarruflar **kalkınmanın finansmanında en önemli kaynaktır.** Bu nedenle artırılması ve doğru yönlendirilmesi zorunludur.

*Az gelişmiş ülkelerin ulusal düzeyde **reel milli gelir seviyesinin düşük olması** ve buna bağlı olarak **kişi başına düşen gelir seviyesinin düşük olması** gönüllü tasarrufların da düşük olmasına neden olmaktadır.

2.1.2. Zorunlu Tasarruflar

Devlet, özellikle **marjinal tasarruf eğilimi düşük** kesimlerin toplam tasarruflara katkısını artırmak amacıyla zorunlu tasarruflardan yararlanmaktadır.

2.1.2.1. Vergiler

Verginin ekonomik kalkınmaya katkısı şu iki şekilde olur: **Toplam tasarrufları artırma** ve **kaynak dağılımında etkinliği** sağlama.

*Vergi gönüllü tasarrufları artırma amacıyla bir **müşevvik (uyarıcı)** olarak kullanılabilir. Bu noktada vergi sistemine yerleştirilen **muafiyet, istisna ve indirim** uygulamaları gibi vergi bağışıklıkları ile hem kaynak tahsis işlevi yerine getirilirken, **hem de birey ve firmaların marjinal tasarruf eğilimi artırılarak gönüllü tasarruf artışı sağlanmaya çalışılmaktadır.**

*Gelir düzeyi **arttıkça** bireylerin tasarruf etme **imkânı artmaktadır.**

*Gönüllü tasarruflar büyük oranda üst gelir grupları tarafından belirlenmektedir

*Alt gelir gruplarının toplam tasarrufa katkılarını artırmak amacıyla vergilerden yararlanılmaktadır.

2.1.2.2. Fonlar ve Parafiskal Kurumlar

*Fonda toplanan tasarruflar önemli bir kaynak yaratmaktadır. Benzer biçimde Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu da ihracatın desteklenmesi amacıyla oluşturulmuştur.

*Parafiskal gelirler, para toplama yetkisi tanınmış kurumlar tarafından elde edilen ve bütçe dışında takip edilen vergi benzeri gelirleri ifade etmektedir.

*Bu kurumlar topladıkları paraları finans sistemi içinde nemalandırarak ek gelirlerde elde edebilmektedir. Bu kurumların tasarrufunda toplanan paralar

zorunlu tasarruf olarak finans sistemine girmekte ve yatırımlarla buluşmaktadır.

*Belli haklardan yararlanabilmek ve belli meslekleri icra edebilmek için yapılan bu zorunlu ödemeler zorunlu tasarruftur.

2.1.2.3. Zorunlu Borçlanma ve Sigorta

Zorunlu borçlanma ekonomik birimlerin tasarruflarının belli bir oranında **devlet tahvili** almasını esas alan bir borçlanma modelidir.

*Zorunlu borçlanmanın en tipik ve canlı örneğini parafiskal kurumların topladığı gelirlerin belli bir oranında **devlet tahvili almak zorunluluğu** gösterilebilir.

*Sigorta sisteminde yaratılan tasarruflar fon arzı olarak finans sistemine girmekte ve yatırımlarla buluşarak ekonomik kalkınmanın finansmanına katkı sağlayabilmektedir.